

Politikai normativitás és szocializmus Michel Henry gondolkodásában

„A politikum fenomenológiája”. ELTE BTK Filozófia Intézet

Az ELTE BTK Filozófia Intézet és a Magyar Fenomenológiai Egyesület közös konferenciája

2023. május 30-június 1

Marosán Bence Péter

I. Bevezetés

A vallási tekintetben mélyen katolikus, filozófiai vonatkozásban pedig mélyen fenomenológiai elkötelezettségű Michel Henry gondolkodásának egyik legfontosabb, bizonyos tekintetben pedig *a* legfontosabb figurája Karl Marx volt. Marx alakjára Henry úgy tekintett, mint az általa képviselt radikális életfenomenológia talán legkiemelkedőbb és legpontosabb első megfogalmazójára, aki ezen filozófiai attitűd legfontosabb politikai és normatív következtetéseit is levonta, illetve részben kidolgozta. Marxszal Henry legalább négy munkában foglalkozott: 1976-as kétkötetes Marx-monográfiájában, azután a Barbarizmusról szóló 1987-es műben, majd *A kommunizmustól a kapitalizmusig: Egy katasztrófa elmélete* című, 1990-ben megjelent munkájában, végül a csak 2008-ban, poszthumusz közreadott, *A szocializmus Marx szerint* c. könyvében.¹ Henry szerint mindazt, ami fenomenológiai, politikai és etikai tekintetben igazán lényeges, azt Marxnál megtaláljuk, és rá hagyatkozva elmondhatjuk, valamint szisztematikusan kifejtethetjük.

Michel Henry Marx-olvasatának mélyén azt az alaptételt találjuk, hogy Marx voltaképpen az immanencia és a tevékeny, praktikus és megtestesült szubjektivitás radikális filozófiáját művelte, voltaképpen radikális életfenomenológiát. Eszerint az élet mindenekelőtt önmaga számára való feltárultság, és az életnek előbb önmaga előtt fel kell tárulnia életként, mielőtt valami más, valami külső, nevezetesen a világ feltárulhat számára. Ennek az életnek a normái önmagából fakadnak, és nem szabad rá külső mércéket és kritériumokat alkalmazni. A modernitás, a modern világ, és konkrétan a kapitalizmus tragédiája Henry szerint, hogy mindent külsődleges kategóriákon keresztül szemlél, ilyen kategóriákba kényszerít bele, mégpedig mindenekelőtt magát az immanens, szubjektív életet. A modernitás, a modern tudomány mindent az objektiváció és használhatóság szempontjai szerint szemlél és mér, benne magát az emberi életet is, és ez az, ami Henry szerint *barbarizmus*hoz vezet. A modern társadalom, Henry

---

¹ Marx I-II. Paris: Éditions Gallimard, 1976 [2009]. *La Barbarie*. Paris: Grasset, 1987. *Du communisme au capitalisme. Théorie d'une catastrophe*, Paris: Odile Jacob, 1990. *Le socialisme selon Marx*. Cabris: Éditions Sulliver, 2008.

véleménye alapján, a kapitalizmus éppúgy, mint a kommunizmus (az úgynevezett létező szocializmusok), a barbárság társadalmi megvalósulásai.

A megoldás Henry szerint egy olyan közösségi berendezkedés lenne, amely Marxnak az emancipációról megfogalmazott gondolatait követné, azok adekvát, Marx szelleméhez és betűjéhez egyaránt hűséges megvalósulását jelentené. Ez az individuális élet lenni engedése, olyan módon, hogy azt az episztemológiai leigázás, tehát a tárgyias, objektíváló kategóriák kényszerzubbonyától ugyanúgy megszabadítjuk, mint a politikai elnyomás különböző formáitól. Ez lenne az igazi emancipáció Henry szerint – megteremteni azokat a közösségi kereteket, amelyek a legkevésbé kényszerítik tőle idegen normák és keretek közé az immanens, kreatív, autoaffektív életet. Ez volna szerinte az, ami a marxi szocializmusképnek a leginkább megfelelné. *Az adekvát és autentikus politikai normativitás ehhez az élethez igazodó normativitás volna.* A jelen előadásban azt fogjuk megvizsgálni, hogy hogyan képzelte el ezt konkrétan Michel Henry, Marx nyomán.

II. Henry Marx-olvasata

Michel Henry Marx-interpretációjában a hangsúly a fiatal Marx munkásságán van, noha Henry azt is végig hangsúlyozza, hogy szerinte Marx egész munkásságában lényegi folytonosság figyelhető meg, és hogy Marx fiatalkori elképzelései ugyanúgy megtalálhatók munkásságának középső szakaszában, mint *A tőkéhez* írt legutolsó kéziratlapokon. Henry szerint Marx mindvégig hűséges maradt alapvető ifjúkori elgondolásaihoz, melyeket mindenekelőtt a *Gazdasági-filozófiai kéziratokban* és *A német ideológiában* fogalmazott meg.

Henry Marx-olvasatának egyik legkarakterisztikusabb vonása az, hogy drasztikus módon szembeállítja egymással Marxot és az őt követő egész marxista tradíciót, amely szerinte rögtön Marx halála után, az idős Engelsszel kezdetét vette. A marxizmus, szerinte, kimetszette Marxból annak eredeti lényegi filozófiai mondanivalóját és motivációját, mely nem más, mint a gyakorlati tevékenységként felfogott immanens szubjektivitás radikális filozófiája és specifikusan fenomenológiája, és Marx egész nézetrendszerét elszegényítette, egy pozitivistá világszemléletre és mélyebb tartalom nélküli politikai akcionizmusra redukálta. Marx, véli Henry, „a filozófiatörténet legfélreértettebb” filozófusa.² Az egész marxizmus nem más, mint Marx sorozatos és meg nem szűnő félreértelmezéseinek a története.³ A marxizmus, mondja

---

² Henry, 2009: 7.

³ Henry, 2009: 7.

továbbá Henry, „Marx filozófiai gondolatára való bárminemű hivatkozás nélkül, illetve e gondolat tökéletes hanyagolása révén konstituálódott és határozódott meg”.⁴

Ebben a képben különösen negatív szerepet tölt be Henry számára Althusser, akinek Marx-olvasatát az általa kritizált pozitivistá Marx-kép tobzódásaként értelmezi, a normatív és humanista dimenzióknak Marxból való – Henry szerint erőszakos – kimetszésével, valamint a fiatal (idealista, humanista és naív) és az idős (állítólag tudományos, antihumanista, antimoralista) Marx szembeállításával. Ha van, akivel szemben Henry 1976-os Marx-könyve íródott, akkor az Althusser.

Marx és a marxizmus ezen éles szembeállítása alapján válik érthetővé, hogy Henry a kommunizmust, értsd, a létező szocializmust, a barbárság egy formájának tekinti, akárcsak a kapitalizmust, és hovatovább a marxizmust, mint a létező szocializmus (kommunizmus) ideológiáját, pedig „fasiszta elméletként” jellemzi.⁵ „Fasiszta elmélet”, mivel egy autoriter rendszer ideológiája, amely lényegénél fogva az immanens élet merev kategóriák és elnyomó szabályok kényszerzubbonyába kényszerítését jelenti; tehát egy elnyomó rendszer elnyomó ideológiája. Miben állna ezzel szemben Marx saját, eredeti gondolata, melyet Henry szerint a marxizmus és a létező szocializmusok oly felismerhetetlenül eltorzítottak?⁶

Henry szerint mindenekelőtt az, hogy az ember megtestesült, társadalmi, történelmi és gyakorlati szubjektivitás, elsősorban önmagának kitett és önmaga számára adódó tevékeny belső, amelynek először is önmagával van dolga, és másodsorban a külsőlegességgel, az exterioritással, vagyis a világgal, amely főként gyakorlatként, egy gyakorlati szubjektivitás produktumaként adódik a számára.⁷ Ez az ember mindenekelőtt individuum, és olyan praktikus szubjektivitás, amely önmaga teremti meg maga számára létének mércéit, kritériumait és kategóriáit, mielőtt bármilyen külsővel szembesülne, és bármilyen külső kategóriának, normának vagy szabálynak alá lenne vetve. Az individuummal szembeni erőszak pontosan ott kezdődik, amikor egy tőle különböző kategória-, szabály-, illetve intézményrendszert próbálunk meg ráerőltetni.

---

⁴ Henry 2009: 10.

⁵ Henry 1990.

⁶ Ehhez: Marosán Bence: „A marxi filozófia mint az immanens élet fenomenológiája. Michel Henry Marx-olvasata”. In Marosán Bence et al. (szerk.): *Elidegenedés és emancipáció. Tanulmányok Karl Marx munkásságáról*, Budapest: L'Harmattan kiadó, 2016: 318-326. Uő. „Egy katolikus Marx-interpretáció. Megjegyzések Michel Henry politikai filozófiájához”. In *Pannonhalmi Szemle*. XXVI/1 (2016): 62-78.

⁷ Henry szerint mindenekelőtt ez az értelme az első Feuerbach-tézisnek, mely szerint „Minden eddigi materializmusnak (Feuerbach materializmusát is beleszámítva) az a fő fogyatékosága, hogy a tárgyat, a valóságot, érzékiséget csak az objektum vagy a(1) szemlelet formájában fogja fel; nem pedig mint érzéki-emberi(2) tevékenységet, gyakorlatot nem szubjektívan. Ezért a tevékeny oldalt elvontan a materializmussal ellentétben az idealizmus – amely természetesen nem ismeri a valóságos, érzéki tevékenységet mint olyant – fejtette ki.” Vö.: Marx és Engels: *A német ideológia*. Budapest: Kossuth kiadó, 1976: 7.

Az emberi szubjektivitás alapformája az *érzékiesség*, amelynek tágabb keretét az ember lényegileg társadalmi, történelmi és praktikus aspektusai képezik. Az ember először is önmagának való kitettség, amely először önmagát érzékeli és afficiálja. Ezt nevezi Henry *auto-affektivitásnak*, ami egész gondolkodásának egyik alapvető terminusa, és amelyről úgy gondolja, már Marxnál is megtalálható. Az emberi érzékiesség mindenekelőtt önmegjelenés, mielőtt számára valami más is megjelenhetne, az emberi szubjektivitás először is auto-affektivitás, mielőtt bejelentkezhetne számára a dologi és világi megjelenés, a hetero-affektivitás. Az emberi érzékiesség továbbá specifikusan emberi, önmaga és minden más sajátosan emberi módon jelenik meg számára; érzékeink mind sajátlagosan emberi érzékek.⁸

Ezek az érzékek a folyamatos aktivitás és praxis által lesznek azzá, amik. Formálják az emberi tevékenységet és az emberi tevékenység is folyamatosan formálja őket. Az ember megtestesült létezésének kontextusában egyszerre közvetítik magukat és az általuk prezentált valóságot az ember felé. A realitás, mely ezen érzékek jóvoltában az ember számára megjelenik, mindenkor egy praktikus, az érzéki *munka* (az érzékszervek és a kezek munkája révén) előálló realitás. Az ember alapvető létmódja, Marx és Henry szerint is, a munka, minden realitás a munka által prezentált, abban megformálódó realitás, és a munka egy lényegileg szubjektív folyamat, mely egy totális, megtestesült lénynek a tevékenysége, közelebbről pedig az érzékszervek és a mozgás-, illetve mozgatószervek (kezek és lábak) folyamatos együttműködése. A szerveknek ezen a praktikus együttműködésén kívül nincs az ember számára realitás.

Henry értelmezésében a realitás, ahogyan azt Marx látja, az ember folyamatosan *termelőtevékenységének* eredménye, más szavakkal, a realitás termelési produktum. Ebben az összefüggésben kell látni a kései Marx közgazdasági célzatú gondolatait, valamint kapitalizmuskritikáját. Ez az a kulcsgondolat, amely Henry szerint Marx gazdaságfilozófiájának, valamint, konkrétan, kései főművének, *A tőkének* a középpontját alkotja. Ebben a vonatkozásban alapvető jelentősége van *A tőke* egyik megkülönböztetésének, nevezetesen *reális és absztrakt munka* közti különbségnek. Az absztrakt munka a reális munka végterméke, végeredménye, annak külső megvalósulása és az eredeti aktivitástól való –

---

⁸ Mint Marxnál. „A szem emberi szemmé lett, amint tárgya társadalmi, emberi, az embertől az ember számára származó tárggyá lett. Az érzékek ezért közvetlenül a gyakorlatukban teoretikusokká lettek. A dologhoz a dolog kedvéért viszonyulnak, de maga a dolog tárgyi emberi viszonyulás önmagához és az emberhez és megfordítva. A szükséglet vagy az élvezet ezért elvesztette egoisztikus természetét, a természet pedig pusztá hasznosságát, mivel a haszon emberi haszonná vált.

...
Magától értetődik, hogy az emberi szem másképp élvez, mint a nyers, embertelen szem, az emberi fül másképp, mint a nyers fül stb. Láttuk. Az ember csak akkor nem veszi el magát” (Marx: *Gazdasági-filozófiai kéziratok*. Budapest: Kossuth kiadó, 1970: 72).

úgymond – elidegenedése. A reális munka, ami Henry szerint Marxnál igazán fontos, az a radikálisan immanens és szubjektív praxis, az ember termelőtevékenységének szubjektív vetülete, és ennek auto-affektív megélése. Az absztrakt munka eredeti alapja a reális munka, és a modern közgazdaságtan alapvető zavarai – Henry szerint – a kettő összekeveréséből származnak; valamint a *modern barbarizmus* egyik alapvető megnyilvánulását is az jelenti, hogy a reális munkát leértékeli az absztrakt munka (a mennyiségi szempontok mentén leírható puszta végeredmény) javára.

III. Modern barbárság

Henry filozófiája bizonyos szempontokból illeszkedik a *válság* olyan modern filozófiai elméleteinek sorába, amelyeket Adornótól, Horkheimertől, Spenglertől, Husserltől és Heideggertől olvashattunk. Ebben a tekintetben különösen Husserlnek az európai emberiség és tudományosság válságáról írott kései, a harmincas évekből származó szövegei gyakoroltak rá nagy hatást.⁹ Henry diagnózisa a modernitás és a jelenkor válságáról nagyon hasonló, mint Husserlé: a válság eredetét egy eredeti létdimenzió elfedetté válása képezi, valamint ennek az eredeti valóságnak egy derivatív valósággal történő fölcserélése, és az előbbi, autentikus valóságdimenzió tőle idegen kategóriák közé kényszerítése jelenti. Husserlnél ez az eredeti létdimenzió a szubjektív életvilág, valamint az azt konstituáló transzcendentális szubjektivitás. Henrynél ez a radikálisan immanens, önaffektív élet.

Amire felcserélték a modernitás kezdeteinél ezt az eredeti létdimenziót, a modern matematikai természettudományosság konstruált valósága – már Galileinél, Descartes-nál,¹⁰ és a modern matematizált természettudományos attitűd és világszemlélet első klasszikusainál. Egy elvont, eszmei valóság, szimbolikus reprezentációk komplex szövedéke lett az igazi valóság – legalábbis a modern tudományos világlátás képviselői számára –, és az immanens, érzéki, szubjektív élet pedig a derivatív, nem-igazi valóság. Egy végzetes felcserélés jött létre, egy olyan, életidegen kategóriarendszert eredményezve, mely magát a valóság legfőbb mércéjeként prezentálja, és amely a valóságos élet megfojtásával fenyeget. Ez az, amit Henry *barbárságnak* nevez: ezt a felcserélést, és mindazt, ami ennek következtében a modern világra hárult.

A barbárság Henry számára annyit tesz, minthogy mindent a modern matematizált tudományok racionalitásának mércéjével mérünk, még magát az embert is, és annak immanens

---

⁹ Henry 1987.

¹⁰ Muszáj hangsúlyozni, hogy Descartes-ról alapvetően pozitív Henry véleménye, mivel a *cogito* descartes-i gondolatában az önfeltárultság eredeti tapasztalatát véli azonosítani, és külön hangsúlyozza azt, hogy mennyire fontos Descartes-nál az, hogy a lélek ismerete megelőzi a test (a hetero-affektivitás) ismeretét.

valóságát. Ez a barbárság, Henry szerint, voltaképpen a legfőbb érték elszegényítésével, végső soron megsemmisítésével fenyeget, annak elpusztításával nevezetesen, mely az embert specifikusan emberi lényé teszi: a *kultúra* elszegényítésével és felszámolásával.

A matematizált természet eszméje a modern tudományos paradigmában ideológiává és technológiává válik, amely leértékeli mindazt, ami tisztán érzéki, szubjektív és immanens. A dolgok uralhatósága válik az egyetemes szemponttá, és az ember – és annak szubjektivitása – is pusztán egy uralandó dolog lesz a többi között. Az érdekes pusztán a *hogyan*, az ontológia ebben másodlagossá válik, pontosabban, maga a *hogyan* válik a modern tudományos ideológia ontológiájává. Ez vezet el a barbárság egy modern formájához, amelyben ember és természet egyaránt le lesz igazva. Ezen a ponton Henry diagnózisa nagyon hasonlít ahhoz, amit Horkheimer és Adorno nyújt *A felvilágosodás dialektikájában*,¹¹ azzal a különbséggel, hogy Horkheimer és Adorno a jövőt illetően meglehetősen pesszimista. Henry szerint viszont van kiút a barbárságból, mégpedig a szocializmus Marx alapján felfogott eszméje.

IV. Kiút a barbárságból: a szocializmus

Henry szerint kapitalizmus, fasizmus, kommunizmus egyaránt a modernkori barbárság megnyilvánulásai és szükségszerű következményei. Mindegyik egy olyan normativitást kényszerít az emberre, mely attól alapvetően idegen. Egyik sem az ember belső, immanens szubjektivitásának saját normativitását veszi alapul, hanem erre a szubjektivitásra az elnyomás különböző formáit erőlteti rá, vagyis egy hetero-normativitást. Ezzel szemben a Marx alapján elgondolt szocializmus képviselné az auto-normativitást, vagyis az ember individuális, belső szubjektivitásához legjobban igazodó, lényegileg ez utóbbiból magából fakadó normativitást.

Henry szerint az emancipációnak a valóság belső struktúrájához kell igazodnia, a valóság belső struktúrája pedig nem más, mint az individuális, immanens élet, mindenkinek a maga belső életfolyamata, és az ezzel összekapcsolódó élet-normalizáció. Ez a felszabadult, kreatív alkotótevékenység, a minőségi kultúra értő befogadásának, adott esetben létrehozásának a képessége, és minden egyes ember esetében az a tevékenyforma, vagy azon tevékenységformák, amelyek neki a legnagyobb örömet okozzák, amelyek a leginkább alkalmasak arra, hogy az egyes ember értelmesnek érezze saját életét.

Henry szerint Marx életművét végigkísérik egy ilyen, az ideális társadalom lényegi sajátosságaira vonatkozó utalások, egészen a *Német ideológia* „reggel [vadászom], délután

---

¹¹ Max Horkheim és Theodor Wiesengrund Adorno: *A felvilágosodás dialektikája*. Budapest: Gondolat-Atlantisz kiadó, 1990. Fordították: Bayer József, Geréby György, Glavina Zsuzsa és Vörös T. Károly.

[halászom], este állattenyésztéssel [foglalkozom], ebéd után [kritizálok]”¹² szlogenjétől kezdve egészen „A gothai program kritikája” nevezetes „Mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint” szlogenjéig, valamint *A tőke* legutolsó kéziratlapjainak ezzel kapcsolatos megfontolásaiig. Henry szerint ezek természetesen utópista elvek, olyan elvek azonban, amelyek a reális immanens élet lényegi szerkezetében gyökereznek, amelynek reális előfeltételei tehát adottak,¹³ és folyamatos normatív felhívásként, erkölcsi imperatívusként vannak jelen a társadalomban mindaddig, amíg nem ezen elvek szerint megvalósított és működtetett társadalomban élünk, amíg tehát a barbárság körülményei közepette vagyunk kénytelenek élni és létezni.

Egy ilyen társadalom persze előfeltételezi a minden szükségletet fedező bőség társadalmát, amihez persze megfelelő fejlettségű technikai színvonal szükséges. Henry azonban nem tagadja a tudomány és a technika pozitív oldalát – a kései Heideggerrel szemben –, Marx alapján ez nehéz is volna. Viszont vallja azt, hogy egy egészséges társadalomban a tudományt és a technikát nyomatékosan és reflektált módon alá kell rendelni az immanens szubjektivitásnak, és annak legautentikusabb kifejeződési formájának, az emberi kultúrának, ami Henry-nál mindenekelőtt művészi kultúra. Csak a tudományos ideológia öncélból eszközzé tétele, és az immanens életnek, valamint a művészi kultúrának történő radikális alárendelése az, ami Henry szerint segíthet a jelenkor társadalmának emancipálódni, és kijutni az egyetemes barbárság állapotából.

---

¹² Marx és Engels 1976: 34.

¹³ Henry 2009: 630.